

הרב צבי הריס גדליה, הרב אפרים חדאד

חסד המזמין הודאה

מבוא

בכוונתנו להזכיר את דבריו של הגאון הרב י"ד סולובייצ'יק זצ"ל (כפי שנרשמו בידי ר' נח גולדשטיין ז"ל, ביום י"א ניסן תשכ"ט) בנושא: החסד. הרב שואל את השאלה: באיזו דרך יכול אדם לקדש את פעולת האכילה שלו? והוא עונה: אחת מהדרכים היא, בעת שהאדם אוכל בחבורה בצוותא, אז הוא מתחייב בברכת הזימון אחרי אכילתו, וכך נקרא שהוא מקדש את פעולת האכילה שלו. ברצוננו לומר, כי על ידי עשיית חסד בתוך האכילה, הוא מקדש אותה.

חלק א

בתור רקע לנושא, נזכיר את דבריו של הגאון הרב רש"י הירש זצ"ל (בפירושו על התורה – דברים ח', בפרשת עקב): "נראה, שיש משמעות מוסרית עמוקה להלכה, הדנה בשלושה שאכלו כאחד. הלכה זו מורה, שהשתתפות המתקיימת בשעת אכילה, ראויה לתשומת לב מיוחדת. משום כך, אם שלושה או יותר בני מצוה אכלו לחמם בצוותא, חייבים הם לברך בצוותא, כדי לבטא את העובדה שנשתתפו באכילתם". נוסיף עוד, כי בעת פעולת הזימון, אנו מביעים תודה להקב"ה על עשיית החסד שנבעה מהשתתפות בחבורת הסועדים, והדאגה לזולת.

נדון בחלק מההלכות, שהוזכרו בנושא זה ע"י הרב י"ד סולובייצ'יק זצ"ל, בספרו "שיעורים לזכר אבא מרי ז"ל" (בפרק הנקרא "בענין אחד מברך ברכת המזון לכולם"). את ההלכות הללו, נחלק לארבעה חלקים: (א) שלושה שאכלו מהווים ציבור. (ב) חשיבותה של ברכת הזימון. (ג) ברכת הזימון אין לה תשלומין. (ד) שלושה ועשרים מהווים ציבור.

א. שלושה מהווים ציבור

אחד התנאים של התהוות חבורת האוכלים כאחד, המחייבים את הקבוצה לזמן, הוא התאספות של כל הסועדים ביחד. יש להביא הוכחה לזה מדברי רש"י שכתב (ברכות מ"ה, ע"א): "שלושה שאכלו וכו' לזמן. נודמן יחד לצירוף ברכה בלשון רבים כגון נברך". נשאלת השאלה: מדוע רש"י משתמש בביטוי "לצירוף ברכה בלשון רבים", ולא כתב בפשטות "שאחד מהם יזמן לחבריו"? התשובה היא, שרש"י סובר כדעת רמב"ם שכתב (הלכות ברכות פרק ה' הלכה ב'): "שלושה שאכלו פת כאחד, חייבין לברך ברכת הזימון קודם ברכת המזון. ואיזו היא ברכת הזימון? ...מברך אחד מהם ואומר נברך שאכלנו משלו, והכל עונין: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ואחר כך אומר: ברוך אתה... הזן את העולם כולו, עד שגומר ארבע ברכות (ברכת המזון), והן עונין אמן אחר כל ברכה וברכה".

ישנן כאן שתי הלכות לפי סברת הרמב"ם: ההלכה האחת – "לזמן", כלומר: להזמין את החבורה, ולומר את הברכה ביחד. השנית – שהאחד אומר את הברכה בשביל שני הסועדים האחרים, בדומה לתפילה של שליח הציבור. כנראה, ששלושה שאכלו כאחד,

ועשו זימון, אם כל אחד בירך לעצמו לאחר ברכת הזימון, לא יצאו ידי חובת זימון במלואו, לפי דעת הרמב"ם.

וכן נפסק להלכה ב"שולחן ערוך" (אורח חיים סימן קצ"ב, סעיף א'): "היו מסובים ג' (שלושה אנשים), חייבים בזימון, שאומר אחד מהם: 'נברך שאכלנו משלך, והם עונים ואומרים: 'ברוך שאכלנו משלך ובטובו חיינו', והוא חוזר ואומר: 'ברוך שאכלנו משלך ובטובו חיינו, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם הזן את העולם' וכי'. נראה, שכוונת מרן ה"שולחן ערוך" כדעת הרמב"ם, שישנם שני חלקים בברכת הזימון: האחד – זימון החברה, והשני – ברכת המזון בקול רם. הכוונה היא, שאחד אומר את ברכת המזון בקול רם, ומוציא את שני הסועדים האחרים ידי חובתם. פעולה זו, מעידה על קיום חבורה. מאידך, ראינו בדברי הגמרא דלהלן, כי במקרה שאין אדם גדול בין הסועדים – הייתה הווה אמינא שצריך להיחלק ולא לזמן יחד, אבל מסקנת הגמרא היא, שגם במקרה זה, ישנה חובה לברך ברכת הזימון. וכך אומרת הגמרא (ברכות מ"ה, ע"ב): "יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדיפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי [=מעשה שהיה, יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדיפתי אכלו לחם ביחד]. לא הוה בהו חד דהוי מופלג מחבריה לברוכי להו, יתבי וקא מבעיא להו [=בסיום סעודתם, ראו שאי אפשר לזמן, כי לא היה אדם גדול ביניהם, ישבו והתעוררה להם שאלה]. הא דתנן: שלשה שאכלו כאחד חייבים לזמן, הני מילי היכא דאיכא אדם גדול, אבל היכא דכי הדדי נינהו, חילקו ברכות עדיף, בריך איניש לנפשיה [=מה שלמדנו במשנה "שלשה שאכלו כאחד חייבים לזמן", זה דווקא אם יש גדול ביניהם. אבל אם הם שווים אחד לשני, עדיף לחלק את הברכות, ולברך כל אחד לעצמו]. יוצא מזה, שאם אין זימון, כל אחד מברך לעצמו, ואין אחד יכול להוציא את חברו ידי חובתו.

ברכת הזימון דומה מאוד לתפילות הש"ץ ביום הכפורים, ביום הכפורים, אנו מוצאים שיש שני סוגי "עמידה" – אחת הנאמרת על ידי היחיד, והשנייה – של החזן, שמשמיע אותה עבור הקהל. תוכן הסדר של תפילת העמידה הנאמרת על ידי היחיד, שונה היא מזו הנאמרת על ידי החזן. אפשר לומר, שיש לנו כאן שתי פעולות נפרדות אף על פי שהן דומות. חלק חשוב ומכריע בתפילת הציבור, נעשה על ידי השליח ציבור, כי עצם אמירת החזרה של תפילת יום הכיפורים – מעיד שזוהי תפילה של קהל, ולא של כמה יחידים. בדומה לזה – בזימון של ברכת המזון – האיש האומר את ברכת הזימון, הוא השליח ציבור של "קהל הסועדים".

אף על פי שלפי ההלכה, צריך כל אחד לומר את הברכה, כמו שנפסק ב"שולחן ערוך" (סימן קפ"ג, סעיף ז): "יכוון הדבר שכל אחד מהמסובים יאמר בלחש עם המברך, כל ברכה וברכה ואפילו החתימות". (וכתב הרמ"א (שם): "הגה. ויקדים לסיים קצת קודם המברך, כדי שיענה אמן כדלעיל סימן נ"ט"), נראה לנו, שכוונת ה"שולחן ערוך" להדגיש, כי היום חשוב הדבר, שכל אחד מהמסובים מברך לעצמו בלחש, מכיוון שקשה הדבר לכוון לשמוע את כל הברכה מפי האיש המזמן. וכך כתב הרב "מגן אברהם" (בפירושו על ה"שולחן ערוך").

ב. השיבותה של ברכת המזון

לפי דעתו של הרב סולובייצ'יק, ברכת הזימון היא ברכה נפרדת מברכת המזון, אף על פי שהיא חלק בלתי נפרד ממנה. על ידי אמירת ברכת הזימון, אנו נותנים שבח והודאה למי שאכלנו משלו. עדות לכך, שברכת הזימון היא ברכה נפרדת, אנו מוצאים בדברי ה"שולחן ערוך", שם נפסק להלכה (סימן קצ"ח, סעיף א'): "שלשה שאכלו, הם מברכין. ונכנס אחד שלא אכל, אם נכנס כשאומר המברך 'נברך שאכלנו משלך', עונה אחריו 'ברוך ומבורך שמו

תמיד לעולם ועד. ואם נכנס כשאחרים עונים 'ברוך שאכלנו משלוי', עונה אחריהם אמין. מוסיף שם הרמ"א: "וכן בכל הברכות שאדם שומע, חייב לענות אמין". יוצא מזה, שברכת הזימון נחשבת לברכה בפני עצמה, כי אנו רואים שאפשר לענות אמין אחרי ברכת הזימון.

בדומה לזה, מוזכר ב"שולחן ערוך" (קצ"ד, ג') על דברי הגמרא "ברכת המזון שנים ושלשה": "שלשה שאכלו כאחד, ואין אחד מהם יודע כל ברכת המזון, אלא אחד יודע ברכה ראשונה, ואחד – השניה, ואחד – השלישית, חייבים בזימון, כל אחד יברך הברכה שידוע, ואף על פי שאין בהם מי שידוע ברכה רביעית, אין בכך כלום". כנראה, שה"שולחן ערוך" מבין את הגמרא בצורה שונה מרש"י, כי ב"שולחן ערוך" כתוב, כשיש שלשה אנשים, אז אומרים (לפחות) שלש ברכות: הזון, על הארץ ובונה ירושלים. כלומר: כדי לעשות זימון, צריכים שיהיו לפחות שלושה אנשים, וגם שהשלושה יכירו וידעו את שלושת הברכות. יוצא מדברי ה"שולחן ערוך", שישנו דיון אם ברכת הזימון היא חלק מברכת המזון או לאו, ואם היא חלק נפרד, אז היו צריכים ארבעה אנשים כדי לברך את ברכת הזימון.

ראיה ברורה שברכת הזימון היא ברכה בפני עצמה, אנו רואים מדברי הגמרא – לפי רש"י (ברכות דף מ"ו, ע"א) האומרת: "עד היכן ברכת הזימון"? רב נחמן אומר: עד "נברך", ורב ששת אומר: עד "הזון". נימא כתנאי [=האם נאמר שמחלוקתם כמחלוקת התנאים?] דתני חדא [=שאחד שונה] – ברכת המזון שנים ושלשה, [=כשיש שלושה אנשים, אז ישנן שלוש ברכות, וכשישנם שני אנשים, אז ישנן רק שתי ברכות]. ותני אידך [=וחכם אחר שונה]: שלושה וארבעה. סברוה דכולי עלמא (סברו: חכמי הגמרא שכל החכמים אומרים) דהטוב והמטיב לאו דאורייתא היא [=היא איננה מהתורה], מאי לאו בהא קמיפלגי, מאן דאמר שתיים ושלש קסבר [=האם לא בזה, הם חולקים, שמי שאמר שתיים ושלוש הוא סובר], עד הזון, ומאן דאמר שלוש וארבע קסבר עד נברך. רש"י כותב, שאם ישנם שלושה, אז ברכת הזימון עד "הזון", וכשהם שניים, אין אומרים אלא ברכת הארץ ובונה ירושלים.

ברכת המזון וברכת הזימון כוללות בעיקרן חמישה סעיפים:

1. נברך, 2. הזון, 3. הארץ, 4. בונה ירושלים, 5. הטוב והמטיב.

השאלה של הגמרא הייתה: מה זה זימון? מה זה דאורייתא ומה זה דרבנן? ברור ש"הטוב והמטיב" היא מדרבנן [=תיקנו אותה חכמים אחרי שנקברו הרוגי ביתר, ואמרו "הטוב" שלא הסריחו הרוגים אלה, ו"המטיב", שזכו להיקבר בקבר ישראל]. הגמרא מזכירה את דברי התנא שאומר, כשישנם שלושה אנשים, אז אומרים שלוש ברכות, וכשנמצאים רק שניים, אז אומרים רק שתי ברכות. הדברים נכונים, אם נניח שהברכות "נברך" ו"הזון" הן ברכה אחת, וביחד מהווים את ברכת הזימון. יוצא הדבר: כשנמצאים שלושה סועדים ביחד, אז מזמנים ואומרים "נברך" ו"הזון" וכן ברכת "הארץ" ו"בונה ירושלים". ברכות אלו מהוות יחד שלוש ברכות. ואם ישנם רק שני אנשים, אז לא אומרים זימון, דהיינו הברכות "נברך" ו"הזון", ונשארות רק ברכת הארץ ו"בונה ירושלים". מוכח מזה, שאם הם שלושה, אז ברכת "נברך שאכלנו משלוי" היא ברכה בפני עצמה.

ג. ברכת הזימון אין לה תשלומין

הזכרנו לעיל, כי ישנה ברכת המזון ויש גם ברכת הזימון. כל סוג ברכה, מבוסס על פסוק מיוחד. "ואכלת ושבעת וברכת" – בא ללמדנו את החיוב לברך ברכת המזון, ואילו הפסוק האומר: "גדלו לה אתי... הבו גדול לאלקיני" – מלמדנו כי יש צורך לברך ברכת הזימון. רמז לזה, אנו מוצאים בפסק הלכה שנפסק ב"שולחן ערוך" (אור חיים קצ"ד א'): "שלשה

שאכלו כאחד, ושכחו ובירך כל אחד לעצמו, בטל מהם הזימון, ואין יכולין לחזור ולזמן למפרע". נשאלת השאלה: מה הייתה ההווה אמינא בזה, וכי ישנה אפשרות לזמן אחרי סיום ברכת המזון, והרי אינם יכולים לומר "נברך שאכלנו משלנו"? התשובה היא: ישנם שני חיובים: האחד לברך ליחיד ברכת המזון, ולמדנו זאת מהכתוב "ואכלת ושבעת וברכת", והלימוד השני – שחייבים בברכת הזימון לרבים – מהפסוק "גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו", ולכן היינו חושבים כי תהיה אפשרות לקיים את הפסוק השני "גדלו לה' אתי..." אף על פי שבירכו כבר ברכת המזון.

בדומה לזה, מבין הרב את הגמרא (ברכות מ"ה, ע"ב) המספרת על מעשה שהיה, עם יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדיפתי שאכלו לחם ביחד. בסיום סעודתם, החליטו שלא לזמן כי לא היה אדם גדול ביניהם, והם סברו כי מצוות חיוב זימון היא רק אם ישנו חכם אחד גדול ביניהם. המסקנה של הגמרא היא: אם שלושת הסועדים שווים בגדולתם בתורה, אז נחלקים וכל אחד מברך לעצמו. וממשיכה הגמרא: "אתו לקמיה דמרימר, אמר להו: [=באו לפני מרימר, אמר להם:] ידי ברכה יצאתם, ידי זימון לא יצאתם... וכי תימרו נהדר ונזמין [=ואם תאמרו נחזור ונזמן], אין זימון למפרע". וכן בהמשך הגמרא: "אמר רבה תוספאה, הני שלשה דכרכי ריפתא בהדי הדדי [=שלושה שאכלו לחם ביחד], קדם חד מינייהו וברך לדעתיה [=הקדים אחד מהם ובירך לעצמו], אינון נפקין בזימון דידיה, איהו לא נפיק בזימון דידיהו [=הם יצאו ידי חובתם בזימון שלו, הוא לא יצא ידי חובתו בזימון שלהם], לפי שאין זימון למפרע". אנו רואים אפוא, שישנו הבדל בסיסי ועיקרי בין ברכת המזון ביחיד, לבין ברכת המזון ברבים, ולפיכך נפסקה ההלכה, שאין לברך למפרע.

ד. שלושה ועשרה מהווים ציבור

פסק ה"שולחן ערוך" (אורח חיים קצ"ז, ב'): "ואפילו שבעה אכלו דגן, ושלושה ירק מצטרפים (לזימון)". נשאלת השאלה: בעצם איך יכולים שבעה לברך ברכת הזימון, והרי אין עשרה שאכלו לחם? התשובה היא: ישנה יישות הנקראת חבורה, ובגלל שרוב הניכר של החבורה אכל לחם, אנו מחשיבים כאילו שכל קבוצת הסועדים אכלה לחם, כי החבורה בכללותה אכלה לחם, ולכן היא יכולה לזמן.

בכוונתנו, להראות שחיוב הזימון נובע מחובת החבורה, שהיא הציבור. הרב אומר, כי עניין הזימון דומה לקריאת התורה הנאמרת בעשרה. כמו שבקריאת התורה, החיוב מתחיל עם הציבור, כך הדבר בברכת הזימון, החיוב מתחיל עם שלושה. כמו שבקריאת התורה, אם אין עשרה מתפללים, אי אפשר לקרוא בתורה, כך לגבי הזימון, אם אין שלושה שאכלו כאחד, אי אפשר לברך את ברכת הזימון. יוצא מזה, שהחיוב בא מהציבור, מהחבורה. וכך פסק מרן ב"שולחן ערוך" (אורח חיים קמ"ג, א'): "אין קוראין בתורה בפחות מעשרה גדולים בני חורין, ואם התחילו בעשרה, ויצאו מקצתם, גומרים [=את קריאת התורה]. כנראה, שהחיוב הנובע מהחבורה חזק כל כך, לגבי קריאת התורה, ולכן אפילו יצאו באמצע הקריאה, צריך לסיים את קריאת התורה, כי הכוח של החבורה עדיין ממשיך.

כך יכולים להשוות את עניין הזימון לתקיעת שופר. הרב הסביר, כי שלוש המצוות הללו: ברכת הזימון, קריאת התורה ותקיעת שופר, נעשות רק בשיתוף הציבור, שבעצם החובה לקיימם נובעת מהציבור עצמו. אנו מוצאים לגבי השופר, כי ההלכה אומרת ב"שולחן ערוך" (אורח חיים סימן תקצ"ב, א): "מחזיר השליח צבור התפילה, ותוקעין על סדר הברכות, מלכיות תשר"ת (תקיעה, שברים, תרועה, תקיעה) פעם אחת, ולזכרונות

תשי"ת, ולשופרות תר"ת. ועכשיו נוהגים לתקוע... שלשה פעמים". יוצא מזה, שבראש השנה ישנם שני חיובים בשופר. האחד – תקיעות מיושב, והשני תקיעות על הברכות. בשביל התקיעות על הברכות צריכים עשרה. יותר מזה, החיוב לתקוע את התקיעות, נובע מתוך העשרה.

יוצא מהדיון המפורט של כמה מהלכות הזימון, כי כדי לקיים את ברכת המזון בזימון, שהיא בעצם מצוה נפרדת, דרושה יישות של חבורה, שביצעו את פעולת האכילה ביחד, ועל ידי כך הם באים לשבח את הקב"ה. בחלק ב' נראה שהפרטים האלה, הם הבסיס לקיום עשיית חסד באכילה.

חלק ב

א. אכילה מושלמת

נשוב לשאלה: איך אדם מקדש את פעולת האכילה. בפתח דיונו נקדים, כי פעולת האכילה, היא צורך חיוני לכל נברא בעולם, בין אם זה אדם ובין אם הוא בעל-חיים, שנמצאים על-אדמות. בלעדי המזון שנקלט בגופו של בעל-חיים, אין לו אפשרות של קיום בעולם הזה. הפילוסופים ניסו למצוא דרך הגורמת להתעלותה של פעולת האכילה, מהמובן החומרי שלה. ברור שהאדם אוכל במטרה של קיום הגוף, אבל גם ברור, שמעל למטרה זו, ישנן מטרות נוספות הקשורות בעניין האכילה.

יש לציין, כי לפי דעת הפילוסופים, ישנם שני הבדלים יסודיים בין האדם לבין הבהמה בכל מה שקשור לאכילה: א. בדרך כלל, האדם נוהג לאכול בחבורה (כגון עם בני משפחתו), ואילו הבהמה אוכלת לבדה. ב. בעת שהבהמה אוכלת, היא נוהגת לאכול את כל מה שיש לפניה, כי חוששת אולי יקחו את אותו מאכל ממנה, ואילו לגבי האדם – אין את החשש הזה, ובמקרים רבים, הוא אוכל, ומותיר מאותו מאכל, ואחרי זמן מה, חוזר שוב לאכול. רואים אנו, כי בשעה שאדם אוכל עם חבורה של אנשים, הוא שותף של חברים, דהיינו מאורגן בקבוצה של אנשים שסועדים עמו. שנית, האדם האוכל לומד מזה, להתייחס לחברים, כגון: אם מדובר בנתינה של דבר מאכל וכדומה.

הייתה דעה בקרב הפילוסופים – הנקראים בעלי אסתטיקנים – שהיו מעריכים מאוד את היופי, וראו באכילת האדם במסגרת החברה וההתייחסות לזולת, כנובעת מהשפעת היופי על האכילה. האדם מעוניין לאכול יחד עם אדם נוסף, כי הוא רוצה לאכול בצורה מסודרת, בכלים נאים ושולחן נאה. החיצוניות של דברי המאכל, משפיעים על האדם האוכל. זה לא מספיק, שמי שאוכל יודע כי חשוב מבחינה בריאותית לשמור על כללי תזונה נכונים – לאכול את אבות המזון, את הויטאמינים למיניהם, אלא שהוא גם מקפיד איך נראים המאכלים, דהיינו: הצבע, הגודל וכדומה.

רעיון דומה לזה, מצאנו עוד בדברי חכמינו ז"ל (שבת כ"ה, ע"ב): "אמר רב, הדלקת נר בשבת חובה". כותב על כך רש"י: "חובה. כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא, בפרק בתרא דיומא (ע"ה, ע"ב)". מקור נוסף הוא המוזכר בדברי רש"י על הכתוב (דברים ח', טז): "המאכילך מן במדבר" – אומרת הגמרא (יומא דף ע"ד, ע"א): "אמר רב יוסף (הוא עצמו היה סגי נהור), מכאן רמז לסומין שאוכלין ואינן שבעין. אמר אב"י: הילכך, מאן דאית ליה סעודתא, לא ליכלה אלא ביממא [=לכן, מי שיש לו סעודה, לא יאכלנה אלא ביום]". בדומה לזה, מוזכר במדרש "לקח טוב" – על הפסוק "ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע" (שמות ט"ז, ח): "מלמד

שאינן שביעה אלא במראית העין". המסקנא מכל הנאמר הוא: היופי גורם לאכילה מסודרת ומושלמת. בעניין זה, היופי הוא חיובי, כי בזכותו, האדם שומר על ההיגיינה, בכל מה שקשור לאכילה ושתייה.

הרב סולובייצ'יק מקבל את התפיסה הזאת בצורה חלקית. הוא אינו רואה ביופי את הצד החיובי המוחלט. כלומר: סברתו היא, כי אכן ישנה חשיבות לאדם להתחבר עם הקבוצה, והוא גם מסכים לדיעה כי יש צורך ללמוד איך להחשיב את פעולת הנתינה, יותר מאשר פעולת הלקיחה. מאידך, הרב מדגיש, כי היופי גורם לשתי תופעות שליליות: א. מחליש את המחשבה הביקורתית והפעולה החיובית; ב. לא נותן לאדם להיות בעל בחירה חופשית.

ישנן דוגמאות רבות בתנ"ך, המוכיחות לנו, שאכן יש ביופי צד שלילי. הראיה הראשונה – לגבי חטא עץ הדעת, נאמר (בראשית ב', ו): "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים...", שהאשה התאוותה לאכול מעץ הדעת, בגלל יופיו ומראהו החיצוני. ההוכחה השנייה – נאמר (שם, ה', ב): "ויראו בני האלקים את בנות האדם כי טובות הנה...", שוב אנו רואים, כי היופי גרם לעבור על הצו של ה'. הדוגמה השלישית – נאמר (במדבר כ"ה, א): "ויחל העם לזנות אל בנות מואב...". על כך מוזכר במדרש (במדבר רבה פרשה כ"ג): "...נערה יוצאה [=יוצאת] מקושטת ומבושמת, ומפתה אותו (את הבחור הישראלי), ואומרת לו: למה אנו אוהבים אתכם, ואתם שונאים אותנו... מיד משקהו היין, ובוער בו השטן, היה נשטה אחריה...". ובדומה לזה אנו מוצאים לגבי שמשון שהתפתה לשאת את דלילה לאשה, בגלל יופיה, כמו שנאמר (שופטים ט"ז, ד): "...ויאהב אשה ושמה דלילה". וכן מצאנו באחשורוש שנאמר בו (אסתר א', יא): "להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות, להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא" בגלל הצד השלילי שישנו ביופי לכן התורה איננה מחשיבה אותו כדבר עיקרי. דבר זה, אמור גם לגבי פעולת האכילה.

ב. מידת החסד

במקום היופי, שם הרב את הדגש על מידת החסד. משמעות חסד הוא גם עשיית חסד רוחני, כגון לימוד תורה וכדומה. לדעתנו, כוונת הרב שאין מידה אחידה בפעולות החיוביות של האדם. תמיד ישנן מידות המתנגשות אחת עם השנייה, והצד החיובי של פעולות האדם, מתבטא בזה שהוא יכול לשלב את המידות הללו, ואז תהיה פעולה מושלמת. לפי דברי חכמים (מסכת חגיגה דף י"ב, ע"א): "ברא הקב"ה את העולם במידות של חסד וגבורה, יחד עם עוד שמונה מידות נוספות. מידות החסד והגבורה, מביאים שלימות, כמו שאנו אומרים בסיום התפילה: "עושה שלום במרומיו", כי בעת שיש חסד וגבורה, אז נעשה שלום במרום.

חסד כולל את העיקרון של נתינה, ואילו גבורה – מגלמת בתוכה עיקרון של צמצום ואי נתינה. כנראה, כי בעת ששני הכוחות האלה פועלים, אז ישנו שוויון, המביא בעקבותיו שלום. וזוהי הכוונה בדברי הסיום שאנו אומרים בסוף תפילת העמידה "עושה שלום במרומיו", דהיינו שה' במרום, הוא גם נותן וגם לוקח. וכיוצא בזה, מוזכר (איוב כ"ה, ב): "המשל ופחד עמו, עושה שלום במרומיו", כדברי המפרש בפירוש "דעת מקרא": "והעולה מצרוף הפסוק בשלמותו, שאלקים מושל בכל, וממנו יורדים לעולם גם הפחד וגם השלום. כלומר: הטוב והרע באים מאלקים, ואין כוח בעולם שאין לאלקים שליטה עליו". בדומה למידותיו של הקדוש ברוך הוא, על האדם להידמות אליו ולשלוט על שתי המידות המנוגדות – חסד וגבורה.

כמו כן, מוזכרת באבות דרבי נתן (נוסחא ב') דרשה אחרת על הפסוק הנ"ל: "דבר אחר, אוהב שלום ורודף שלום – ללמדך שכל המטיל שלום בארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו [=את השלום] במרום, שנאמר: 'המשל ופחד עמו, עושה שלום במרומי'. וכי יש קטטה למעלה? אלא ללמדך, שכל המטיל שלום בארץ, מעלה עליו [=הכתוב] כאילו עשאו [את השלום] במרום, שנאמר: 'המשל ופחד עמו עושה שלום במרומי'. וכן הוא אומר: לא ברא הקב"ה לא מאה [=מלאכים בשם] מיכאל, ולא מאה גבריאל, אלא מיכאל אחד וגבריאל אחד, שכל זמן שהוא קוראו [=שהקב"ה קורא לאחד המלאכים], הוא רץ ובא ועושה שליחותו. וכן הוא אומר: 'ייהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד' (שמות ט', כד) – לא האש מזיק את הברד, ולא הברד מזיק את האש. לפיכך ברא המקום מלאכי אש ומלאכי ברד, ואינן מזיקין זה את זה". למדנו מזה, שהמידות משלימות זו את זו, וצריך להתייחס לשתייהן, כדי להגיע לתוצאה הרצויה.

גם אצל האדם, בעת שהוא רוצה לקיים מידת חסד, הוא צריך להתייחס גם למידת גבורה. בשעה שאדם מרחיק ומבטל את העצמיות וה"אני" שלו, אז הוא בא לידי עשיית חסד עם חברו. החסד דומה לנהר, שבכל מקום שהוא מגיע, שוטף ומכסה אותו, וכן הוא פתוח ורחב, כך החסד שאדם עושה לזולתו, גורם לו שיכבוש את לב חברו, ועל ידי זה, הוא נהיה פתוח כלפי אחרים. לעומת זה, גבורה היא בחינת "צמצום", דהיינו שהוא מנסה להתרחק מהעולם החיצוני, וכך הוא מחזק את "האני" ואת העצמיות שלו.

שתי המידות הללו – חסד וגבורה – נמצאות אצל הקב"ה, ולפיכך הן מידות טובות לאדם, כמו שאמרו חכמינו ז"ל, שצריך להידבק במידותיו של הקב"ה. הביטוי "חסד", משמעותו נדבות לב וטובה מרובה, המתבטאת בפעולה נמשכת שאין לה סוף וגבול. וכך אנו אומרים גם בתפילות "מודים" הנאמרת בתפילת שמונה עשרה: "הטוב – כי לא כלו רחמך, והמרחס – כי לא תמו חסדיך". הקב"ה נתן לנו כוח לעשות חסד, הן במידה מועטת והן במידה מרובה, ויש להדגיש, כי הכוח הזה של עשיית חסד, נמשך תמיד.

בדומה לזה, ראינו אצל יעקב ועשיו, בעת שיעקב נפגש עמו, אז הראה לו את כל המחנה, שזה כולל את נשותיו ובניו ועוד. על יעקב אבינו נאמר: "ויאמר למצוא חן בעיני אדוני". כלומר: בגלל העובדה שיעקב מנסה להשתמש בכל כוחותיו לפייס את עשיו, הוא כאילו בעצם אומר: "יש לי דין", דהיינו שיעקב אומר לעשיו: כל הדברים שיש לי, הם עומדים לשימושך, וזהו חסד. תשובתו של עשיו היתה: "יש לי רב", וכוונתו כמו שמפרש רב סעדיה גאון: "יש לי הרבה יותר מזה", ורצה לומר ליעקב, שאם כוונתך לתת לי משהו מכל המחנה הזה – אני לא צריך מאומה, כי יש לי הרבה יותר מהדברים שאתה מראה לי. בסיכום: עשיו לא ראה את הצד הרוחני-הפנימי שבדבר, אלא את הצד הגשמי-החיצוני.

עשיית חסד, פירושו שאדם מוכן לשתף את אחרים, במה שיש לו. לדוגמה: הרמב"ם כותב (הלכות תלמוד תורה פרק א' הלכה ז'), כי אדם שמלמד את חברו תורה שבעל-פה, אסור לו לקבל שכר על זה, אלא ללמדו בתורת חסד, כי אם נאמר שחסד משמעותו לעשות טובה לחבר, הרי בשעה שמלמד את חברו תורה, אין לך חסד רוחני גדול מזה. אם המורה יקח שכר מהתלמיד, אז הוא מפחית מהערך הגדול של החסד הרוחני הזה. [יודגש, כי השכר שלוקחים היום המורים עבור לימוד התורה, הוא בגדר "שכר בטלה", שהרי הם בטלים ממלאכתם באותן שעות, ולכן מותר להם לקבל שכר על שעות הבטלה]. יוצא מזה, שעשיית חסד שייכת רק בין אחד לשני או במסגרת החברה וכדומה. לא ייתכנו חסדים בחלל ריק, אלא בתור התייחסות לזולת.

ג. חסד מזמין הודאה

נוכיר להלן, שלוש דוגמאות המוכיחות, כי פעולת האכילה, מביאה בעקבותיה הזדמנויות לגמול חסד. עניין זה נרמז בדברי רבותינו. נאמר (יחזקאל מ"א, כב): "המזבח... וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'". חז"ל אומרים (ברכות נ"ה, ע"א): "פתח במזבח וסיים בשלחן. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו, כל זמן שבית המקדש קיים – מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו". למדנו מזה, כי בימינו שביהמ"ק נחרב, השולחן ממלא מקומו של המזבח. נראה לנו, כי כוונת חז"ל להדגיש, שפעולת האכילה שאדם עושה על שולחנו, יש בה מסר מוסרי, המביאה לידי כפרה, בדומה לפעולת הקרבן שעל-גבי המזבח. אחת המידות הטובות הקשורות בשולחן האדם, היא מידת החסד. גם העיקרון שישנו קשר בין זימון לבין חסד, מופיע בדברי חז"ל (מסכת פסחים דף קי"ט, ע"ב): "דרש רב עזירא, זימנין אמרי לה משמיה דרב [=לפעמים היו אומרים אותה משמו של רב], וזימנין אמרי לה משמיה דרב אשי. מאי דכתיב [מהו שכתוב בבראשית כ"א, ח]: 'ויגדל הילד ויגמל, עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק [נראה שהכוונה היא, כי כשהי עושה חסד מיוחד עם ישראל, הוא עושה לצדיקים סעודה מיוחדת רבת-משתתפים]. לאחר שאוכלין ושותין... אומר לו [הקב"ה] לדוד: טול וברך, אומר להן [לאבות, למשה וליהושע, שלא רצו לברך – כל אחד מסיבה מסוימת]: אני אברך ולי נאה לברך, שנאמר [תהלים קט"ז, ג]: 'כִּסֵּף יַשׁוּעוֹת אֲשֶׁר וּבֶשֶׁם ה' אֶקְרָא'".

מעניין, שהגמרא מזכירה את עניין האכילה ועשיית חסד בכפיפה אחת, ולמדנו עוד, שאכילה מביאה לידי שבת. וכך נאמר (ישעיה ס"ג, ז): "חסדי ה' אזכיר תהלות ה', כעל כל אשר גמלנו ה', ורבי טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכחב חסדיו".

"החוט המשולש" – אנו מוצאים, כי המושג "אכילה" מתקשר לביטוי "חסד". יש להתבונן, בעצם, מהי מטרתו של הזימון? נאמר על אברהם אבינו (בראשית כ"א, ג): "ויטע אשל בבאר שבע". כותב רש"י: "...על ידי אותו אשל, נקרא שמו של הקדוש ברוך הוא, אל-ה לכל העולם, לאחר שאוכלים ושותים (האורחים), אומר להם (אברהם): ברכו למי שאכלתם משלו! סבורים שמשלי אכלתם? משל מי שאמר והיה העולם (אכלתם)". למדנו מזה, כי על ידי הזימון, זוכה האדם לתת שבת והודאה להקב"ה "שאכל משלוי".

המסקנה משלושת הדוגמאות הללו, כי ישנו קשר בין אכילה, חסד והודאה לה. כנראה, שאפשר לקיים פעולת האכילה, המביאה בעקבותיה עשיית חסד. הרב סולובייצ'יק הבין את זה לא בצורה אגדתית, אלא במובן הלכתי. לפי דעתו, ישנן שתי הלכות המדריכות את האדם לביצוע אכילה מושלמת, דהיינו אכילה עם עשיית חסד, והן: זימון והגדה של פסח. אנו ניסינו להסביר את עיקרון האכילה המושלמת הקשורה בברכת הזימון.

החסד דורש שלושה דברים: א) חברה, דהיינו להיות בחברת אנשים ולהתחבר אליהם; ב) לדעת להתייחס לצרכי הזולת; ג) יש צורך לומר דברי שבת והודאה להקדוש ברוך הוא. וראינו לעיל, שגם זימון דורש שלושה דברים, שההלכה בונה מצב דומה לפרטי החסד, דהיינו דרוש: א) חברה; ב) התייחסות לצרכי הזולת (אמנם לא נדון העניין הזה במפורט, אבל רמזנו על זה); ג) אמירת שבת.